

YANAN ÜRƏYİN TÜRKLƏRİ, YAXUD ZƏFƏR YOLUNUN SALNAMƏSİ

(Mahirə Nağıqızının yaradıcılığı haqqında
milli ədəbi proses kontekstində düşüncələr)

TƏYYAR SALAMOĞLU

VII YAZI

Son olaraq Mahirənin poetik nəsil şəcərəsi haqqında bir neçə söz, yaxud şeirinin estetik qaynaqları haqqında

Mahirənin yaradıcılıq uğurlarından danışanda onun şeirinin estetik qaynaqları haqqında da düşünmək lazım gəlir. Fikrimizcə, bu estetik qaynaqlar kök etibarilə XIX əsr aşiq şeir tərzinə bağlıdır. Bu məqamda şairənin Azərbaycan folkloruna, xüsusən XIX əsr aşiq şeirinə xüsusi maraq göstərməsi, bu istiqamətdə ciddi araşdırmalar aparması diqqəti çəkir. "Müasir Azərbaycan dili: aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında dialektizmlərin öyrədilməsi dair: Dərələyəz mahalı üzrə" (2015), "XIX-XX əsrlər Azərbaycan aşiq və el şairlərinin yaradıcılığında onomastik vahidlərin lingvopoetikası: Dərələyəz mahalı üzrə" (2015), "Aşiq və el şairlərinin üslubi sintaksisi: Dərələyəz mahalı üzrə" (2017), "Aşiq və el şairlərinin üslubi frazeologiyası: Dərələyəz mahalı üzrə" (2017) tədqiqatları Mahirənin şeir poetikasının və fərdi sənətkar üslubunun XIX əsr Azərbaycan aşiq şeirinə və eyni zamanda yazılı ədəbiyyatdakı aşiq şeir tərzinə bağlılığını mənəviyyən göstərən əlamətdar faktorlar sırasında yer alır.

Lakin XIX əsr aşiq şeir tərzinin davamlı ənənələri şairənin yaradıcılığına yaxın qohumu, daha doğrusu, dayısı Həsən Mirzənin şeirlərindən də gəlir. Onun şeirlərində anasına sonsuz sevginin ifadəsini və "dili bayatı zülmümlə anam" ifadəsinin leksikasında davamlı tutduğu yeri, başqa kitablarında anasına həsr edilmiş onlarla şeir olduğunu da nəzərə alsaq, şairənin fərdi üslubunun, ilk növbədə, nəsil şəcərəsinə bağlılığını da fərk etmək məntiqi cəhətdən əsaslı səslənir. XIX əsr aşiq şeir tərzinin "yeni əsrin ictimaiyyəti"ndə Həsən Mirzə və Mahirə Nağıqızı yaradıcılığında özünəməxsus fərdi üslublarda meydana çıxması, hətta bir qədər də irəli gətsək, söyləyə bilərik ki, bu fərdi

üslublar öz dominant cəhətləri ilə birləşib müstəqillik dövrünün poetik düşüncəsində yeni üslub təmayülünün də formalaşması haqqında mülahizələr irəli sürməyi qaçılmaz edir.

İrs-varislik əlaqəsi nöqtəyi-nəzərdən H.Mirzə şeirinin poetikasına nüfuz etsək, bu üslubun şəcərəyə bağlılığının tarixini xeyli qabağa da aparmaq olar. H.Mirzə düşməni tapdığı altında qalan doğma torpaqlarımızın ürəyində yaratdığı nisgilli ovqatı şeir dilinə çevirərək deyir:

Babamın o yerdə izi qalıbdır,
Nənəmin nəgməli sözü qalıbdır.

Bu misralar artıq Mahirə şeirini nəslin əsrlərlə qabaq yaşamış ulularının bədi ənənəsinə bağlayır. Fikrimizcə, XIX əsr aşiq şeir tərzini təmsil edənlərin arasında Mahirənin ulu baba və nəvələrinin adlarını tapmaq bir o qədər də çətin olmaz. Ümumən götürəndə Həsən Mirzə-Mahirə nəslinin yurd yerinin - "Dərələyəzin aşıqlar məskəni olduğunu, buradakı insanların saza, sözə böyük qiymət verdiyi" ni (Həsən M. Hani o səndəki el, Dərələyəz?!)" də nəzərə alsaq, Mahirənin poetik nəsil şəcərəsinin XIX əsr aşiq şeiri və aşiq şeir tərzilə birbaşa bağlılığı haqqında qəti qənaət gəlmək olar. Tədqiqatlarda səslənən bir mülahizə də bu qənaəti birnəməli şəkildə təsdiq edir: "Belə ki, onun poetik yaradıcılığı, demək olar ki, əksər şeirləri el ədəbiyyatının, aşiq yaradıcılığının üslub bulduğundan süzlüb gəlir" (M.Nağıqızı.Onun daş nağılı. s.376). H.Mirzə şeirində bu "süzlülmə"nin - bağlılığın faktları konkretləşir:

Yetişib çox aşiq Horsda, Sallıda,
Herhərdə, Ərgəzdə, Zeytədə, Culda.
Geşidlər vurula xalça, xalıda,
Üstdən asıla saz, Dərələyəzdə...

Bu yerdə çox aşiq olubdu qonaq, Abbasdan, Valehdən tutubdu soraq. Hamı sinədəftər aç varaq-varaq, Sevilir söhbət, saz Dərələyəzdə.

Tədqiqatlarda vurğulanan bir məsələ də diqqətimizi çəkir. H.Mirzənin atası İbrahim Mirzəloğlunun da şairlik təbi varmı. O da aşiq şeiri üslubunda şeirlər yazmış. B.Xəlilov yazır ki, "Həsən Mirzənin oxucularının ixtiyarına verdiyi bu kitabda ("Hani o səndəki el, Dərələyəz?" kitabı nəzərdə tutulur - T.S.) atasının 3 şeiri də işıq üzü görür" (s.21).

H.Mirzənin bədii istedad sahibi kimi özünəməxsusluğunu şərtləndirən amillər sırasında onun saz-söz biliciliyi, aşiq şeirinin zəngin tarixini yaxşı bilməsi də tədqiqatlarda vurğulanan məsələlərdəndir: "Həsən Mirzə yaradıcılığının uğurlu cəhətlərindən biri də onun şifahi xalq ədəbiyyatını - aşiq ədəbiyyatını dərinlən bilməsi, folklor nümunələrini, xalq dastanlarını ətraflı təhlil etmək bacarığına qadir olmasıdır. Şübhəsiz, bu duyğuların mənəvi yükü şeirlərin, misraların, bəndlərin bələdçisinə çevrilir. Saz havalarının yaranma tarixini, onun bütün sirlərini duymaq qabiliyyəti imkan verir ki, Həsən Mirzə düzüb-

qışduğu şeirlərin məzmununda Xəstə Qasımın, Qurbaninin, Tufarqanlı Abbasın, Alının, Valehin, Dədə Ələsgərin, Aşiq Şəmşirin, Bəzalqanlı Hüseynin, Dılqəmin, Əmrahın, Kamanların ruhunu gəzdirə bilsin" (Həsən M. Hani o səndəki el, Dərələyəz?! Bakı. Qismət, 2002.s.17).

"Salam olsun" kitabında Mahirə H.Mirzənin adını bir neçə şeirində çəkir. Şairənin H.Mirzəyə müraciətlərini mahiyyət müstəvisində qiymətləndirməyə ehtiyac var. Həmin müraciətlər irs-varislik əlaqəsinin bir neçə qatını təsəvvür etməyə imkan verir.

Bu şeirlərin birində Mahirə öz şairlik təbini qan yaddaşına bağlayır. Bu qan yaddaşının formalaşmasında o, H.Mirzə yaradıcılığını irs-varislik əlaqəsi kontekstində önə çıxarır:

Ömür o ki, mənəsinin sani var,
Yaddaqları bir adı var, sani var.
Damarında Həsən Mirzə qanı var,
Mahirənin qan yaddaşı göyərər.

Bu, artıq şübhə doğurmayan həqiqətdir ki, bədii yaradıcılıq sənətkar dilindən başlanır. Təsədüfi deyil ki, dil sənətkarın fərdi üslubunun müəyyənləşməsində uzun illər yeganə faktor kimi qəbul olunmuşdur. Müasir nəzəriyyədə fərdi üslubun müəyyənləşməsində bədii dilin yeganəliyi şərti qəbul olunmasa da, həllediciliyi öz qüvvəsində qalır. Mahirə "Ana dilim" şeirində etiraf edir ki, onun ana dilinə sonsuz sevgisi H.Mirzə yaradıcılığında qaynaqlanır (şübhəsiz ki, burada H.Mirzə yaradıcılığının həm elmi, həm də bədii istiqamətləri nəzərdə tutulur). Bu mənada onun fərdi üslubunun müəyyənləşməsində həlledici rol oynayan dil zənginliyi H.Mirzə yaradıcılığına birbaşa bağlanır. Sənətkar məsələnin bu tərəfini qədirşünaslıqla dilə gətirir:

Bələdçisi Həsən Mirzə səni etdi,
Mahirənin kainatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim.
Bayatılardan birində şairənin H.Mirzəyə müraciəti onun poeziyasının estetik imkanlarını genişləndirmək, bu imzaya müraciətin ciddi estetik əsaslara malik olduğunu göstərmək mənasında səciyyəvilik qazanır:

...Yaza qaldı,
Vaxt ötdü, yaza qaldı.

Həsən Mirzə, dərdimi
Söyləmək saza qaldı.

Mahirənin "dərđ"ini şeirə çevirmək istəyində Həsən Mirzəyə müraciət bütöv bir estetik konsepsiyanın ifadəsi olaraq nəzəri çəkir. Bu zaman "Həsən Mirzə" adı və "dərdimi" ifadəsinin yanaşı gəlməsi poetik fikrin həddlərini genişləndirməyə xidmət edir. Bizə yaxşı məlumdur ki, H.Mirzənin yaradıcılığında "Dərdimi" rədifli şeiri çox məşhurdur:

Aşiq Ulduz, çox da dərđliyəm demə,
Söyləmə qurtarmaz ilə dərđimi.
Əldən gedib yurdum, yuvam, məskənim,
Yükələmə çəkənməz filə dərđimi.

H.Mirzənin poetik yaradıcılığının zirvəsi olan bu şeirə Z.Yaqub, Alqayı, Səadət Buta kimi şair və aşıqlar eyni rədif üstündə cavab-nəzirələr də yazmışlar.

Mahirənin yaradıcılığında Həsən Mirzə şeirinin "dərdimi" ifadəsinə bağlanaraq xatırlanması təsadüf sayıla bilməz və heç şübhəsiz ki, hansısa bir estetik qanunauyğunluğa işarələyir və təkcə irs-varislik əlaqəsinin təzahürü deyil. "Həsən Mirzə" adının və yaxud təxəllüsünün Mahirənin yaradıcılığının poetik arsenalına dənə-dənə daxil olması şairənin şeirlərini postmodernizmin estetik prinsipləri çərçivəsində də təhlil imkanı verir. Başqa sözlə, H.Mirzənin "Hani o səndəki el, Dərələyəz?!" kitabındakı şeirləri - öz ideya-məzmun və estetik xüsusiyyətləri ilə Mahirənin poetik dünyasının tərkib hissəsinə çevrilir. "Salam olsun" kitabındakı şeirləri, yuxarıda xüsusi vurğuladığımız kimi, bütöv bir mətn material kimi qəbul etsək, "Hani o səndəki el, Dərələyəz?" kitabındakı şeirləri də bütöv bir mətn kimi təsəvvür edə bilərik. "Salam olsun" kitabında tez-tez rastlaşdığımız Həsən Mirzəyə müraciət halları, "Hani o səndəki el, Dərələyəz?!" kitabındakı şeirlərin mövzu və ideya-estetik keyfiyyətlərinin burada davam və inkişaf etdirilməsi, postmodernistcəsinə qavrasaq, intertekstualliq məsələsini-mətnin öz mətn öncəsinə münasibətini önə çəkir. Mətnöncəsi ilə (burada "Hani o səndəki el, Dərələyəz?!" kitabı) mətn (burada "Salam olsun" kitabı) oxucu beynində dialoji münasibətə girir və şairənin kitabının mətn arsenalı əvvəlki kimi qalsın da, onun əsərinin ideya-estetik miqyası qat-qat genişlənir.

Mahirə şeiri ilə H.Mirzə yaradıcılığı arasında irs-varislik əlaqəsi nə qədər sıx olsa da, hər ikisinin yaradıcılığı dialoji bağlılıq kontekstində bir-birini tamamlasa da, həttə fərdi üslublarının dominant xüsusiyyətləri ilə üslubi təmayül yaratmaq gücü ilə bir araya gəlsə də, şairənin fərdi üslubunu özünəməxsusluğundan söz açmaq zərurəti yaranır ki, poetikasının bütövlüyünü təsəvvür etmək mümkün olsun. Bu isə, fikrimizcə, artıq ayırı bir tədqiqatın mövzusu.